

جمع آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان استان کهگیلویه و بویر احمد

محمد رحیم فروزه^{الف*}، غلامعلی حشمتی^ب، حسین بارانی^ج

^{الف} دانشجوی دکتری علوم مرتع، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

^ب استاد گروه علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

^ج دانشیار گروه علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

چکیده

سابقه و هدف: نظام‌های دانش بومی بشر در زمینه‌های مختلفی که همگی زاینده تلاش برای معیشت پایدار در محیط زیست اوست جلوه‌گر می‌شود. اتنوبوتانی شاخه‌ای از دانش بومی است که به شناخت چند جانبه نقش گیاهان یک منطقه در دانش اقوام محلی می‌پردازد. به عبارتی اتنوبوتانی را می‌توان یک روش مطالعه منظم و قانونمند مواجه انسان و گیاه قلمداد کرد. ایران منطقه‌ای غنی از لحاظ فرهنگی و تنوع قومی است که دارای تنوع بی‌نظیری در شرایط اقلیمی و اکوسیستم‌های طبیعی برای پرورش گیاهان خودروی خوراکی و دارویی است. با توجه به ضرورت پاسداری از این میراث طبیعی و فرهنگی، در این مطالعه به بررسی دانش بومی گیاهان مراتع عشایرنشین دیلگان در استان کهگیلویه و بویراحمد پرداخته شد.

مواد و روش‌ها: در این تحقیق، دامنه‌ای از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به شیوه ساختارمند همچون پرسش‌نامه‌های طراحی شده تا روش‌های کاملاً بدون ساختار همچون دیدار و گفتگوی آزاد در میان خبرگان محلی به کار گرفته شد. گفتگوها به هر دو صورت مصاحبه در محل زندگی عشایر و مصاحبه مشارکتی در محل رویشگاه گیاهان صورت پذیرفت. هم‌زمان با مصاحبه مشارکتی، نمونه‌های هرباریومی از گیاهان برداشت و براساس منابع معتبر گیاه‌شناسی شناسایی شد.

یافته‌ها: نتایج به دست آمده از این بررسی گویای آن است که عشایر مراتع دیلگان از تمامی گیاهان جمع‌آوری شده استفاده‌های متعدد خوراکی و دارویی داشتند؛ به طوری که از ۷۰ گونه مورد مطالعه، از هشت گونه استفاده خوراکی و تقویتی داشتند، به هفت گونه هم استفاده خوراکی و هم دارویی نسبت می‌دادند و برای سایر گونه‌ها مصارف دارویی و بهداشتی قائل بودند.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌های این تحقیق گواه دیگری است بر این مدعا که شرایط جغرافیایی متنوع و رویشگاه‌های گوناگون ایران از سویی و فرهنگ کهن سال ایرانی از سوی دیگر گنجینه‌ای از آفرینندگی‌های مردمی را در زمینه گیاه‌شناسی سنتی و خواص خوراکی و درمانی هر یک از گونه‌های گیاهی فراهم کرده‌است که مستندسازی آن می‌تواند ضمن حفظ این میراث، بستر ساز پژوهش‌های متعددی باشد.

تاریخ دریافت: دی ۹۲

تاریخ پذیرش: تیر ۹۳

کلید واژه‌ها: اتنوبوتانی، استان کهگیلویه و بویراحمد، گیاهان دارویی، عشایر.

مقدمه:

سازگاری با شرایط خاص زیست‌بوم که از طریق تجربه حاصل شده و به مرور به بخشی از فرهنگ اجتماعی و تولیدی آن جامعه تبدیل شده است (۱). شمار زیادی از مردم با تطبیق

دانش بومی را می‌توان بخشی از فرهنگ منحصر به فرد هر سرزمین دانست که آن دانش، یافته‌هایی است در جهت

زندگی خود با شرایط زیست محیطی راه‌های مطمئنی برای یک زندگی قابل تحمل پیدا کرده‌اند. بنابراین دانش مذکور حاصل انباشت قرن‌ها تجربه بوده و لذا واجد پتانسیل با ارزشی برای توسعه پایدار است (۲). نظام‌های دانش بومی بشر در زمینه‌های مختلفی مانند زبان‌شناسی، گیاه‌شناسی، جانورشناسی، پزشکی، بوم‌شناسی، اقلیم، کشاورزی، دام‌داری، مهارت‌های حرفه‌ای و صنایع دستی، که همگی زاینده تلاش برای معیشت پایدار در محیط‌زیست اوست جلوه‌گر می‌شود. اتنوبوتانی یا گیاه مردم‌نگاری ۱ شاخه‌ای از دانش بومی است که به شناخت چند جانبه نقش گیاهان یک منطقه در دانش زیست محیطی اقوام محلی می‌پردازد. به عبارتی اتنوبوتانی را می‌توان یک روش مطالعه منظم و قانونمند مواجه انسان و گیاه قلمداد کرد (۳). اتنوبوتانی که از دو واژه Ethno به معنای قوم و Botany به معنای گیاه‌شناسی شکل گرفته است، شیوه‌ای از پایش علمی اطلاعات موجود در اذهان عمومی است. موضوع این علم مربوط به استفاده از گیاهان در زندگی مردم یک قوم است و علمی است فراگیر، زیرا هیچ گروهی از مردم را نمی‌توان یافت که زندگی ایشان به گیاهان وابسته نباشد (۴). بخش بسیار مهمی از منابع اطلاعات‌گیری در یک مطالعه اتنوبوتانی مربوط به داده‌های به‌دست آمده از زندگی طبیعی مردم یک قوم در مورد نگرش آنها به گیاهان است که به صورت معمول این داده‌ها در ذهن و زبان آن مردم ساختاری روایی و دست‌نخورده دارند. لذا اتنوبوتانیست بر آن است که دانش گیاه‌شناسی روایی و ساختارگرای جوامع بومی را که از طریق آزمون و خطا شکل گرفته و در خاطره فرهنگ جمعی آنان ثبت شده است را به صورتی نظام‌مند، ثبت و مکتوب کنند.

از نکات قابل توجه آن است که مطالعات اتنوبوتانی از شرایط و ویژگی‌های یک پژوهش بسترساز برخوردار است. به عنوان مثال محققان در عرصه گیاهان دارویی برای شناسایی و اثرات گیاهان مختلف که سال‌ها در طب سنتی مورد توجه بوده‌اند و کشف داروهای جدید می‌توانند از این پژوهش‌ها به‌عنوان بستر اولیه تحقیق استفاده کنند (۳، ۵)، کارشناسان امور تغذیه، پیرامون گیاهان خوراکی و متولیان اصلاح و احیای مراتع در شناسایی گونه‌های مطلوب با ارزش‌های چندمنظوره نیز می-

توانند از این مطالعات به عنوان سرنخ‌های اولیه تحقیق بهره‌جویند. همچنین با به‌کارگیری اطلاعات مستندسازی شده این دانش، می‌توان جهت توضیح مناطق توریستی برای مسافران استفاده کرد که این کار با کمترکردن اثرات منفی بازدیدکنندگان به مناطق بومی همراه می‌شود (۶). حتی زبان‌شناسان نیز می‌توانند جهت دستیابی به معنای کهن‌تر و وجه تسمیه فراموش‌شده گیاهان از مطالعات اتنوبوتانی بهره ببرند (۷).

بهره‌برداران، بومیان و مردمان محلی جزء جدایی‌ناپذیر هر اکوسیستمی هستند. دانشی که این افراد درباره جنبه‌های مختلف محیط زندگی خود دارند انکارناپذیر است. دانش مردم درباره گیاهان از این امر مستثنی نیست. البته باید گفت که دانش بومی این افراد به سرعت در حال فراموشی است، چنانکه روز به روز با چیرگی فرهنگ کتبی بر جهان از تعداد پاسداران فرهنگ شفاهی کاسته می‌شود. اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی (IUCN) در گزارشی به نام استراتژی حفاظت جهان، که در سال ۱۹۸۰ منتشر ساخت، چنین اعلام می‌کند: جوامع سنتی اغلب از دانش عمیق و مشروح درمورد اکوسیستم‌ها و گونه‌هایی که با آنها در تماس هستند برخوردارند و روش‌هایی موثر برای حصول اطمینان از پایداری این منابع در اختیار دارند. چنانچه روش‌ها و فناوری‌های محلی بررسی و ثبت نشوند، توده مردم به آدمی می‌ماند که دچار فراموشی شده و همواره باید از نو آموخته شود؛ با این احتمال که چیزی را فراموشی گیرد (۸). همچنین کنوانسیون تنوع زیستی در سال ۱۹۹۲ به طور صریح به جایگاه کلیدی اقوام بومی و دانش ایشان در حفاظت از ذخایر ژنتیکی پرداخت. قسمتی از ماده هشت کنوانسیون به این شرح است:

"... کشورهای عضو در چارچوب قوانین ملی، به دانش، روش‌ها و نوآوری‌های اقوام بومی از جمله اسلوب زندگی آنان که مرتبط با حفاظت و بهره‌برداری پایدار از تنوع زیستی است احترام بگذارند و برای حفظ، تداوم و اشاعه آن با رضایت و مشارکت صاحبان این دانش، روش‌ها و نوآوری‌ها بکوشند و سهم‌شدن عادلانه ایشان در منافع حاصله از بهره‌برداری از این دانش، روش‌ها و نوآوری‌ها را تشویق کنند..." (۹).

۳۰' تا ۹' ۳۳" قرار داد. میانگین بارندگی سالانه در منطقه مذکور ۱۰۸۱ میلی‌متر، گرمترین ماه سال، مردادماه با دمای متوسط ۲۰/۹ درجه سانتیگراد و سردترین ماه سال بهمن ماه با دمای متوسط ۰/۷- درجه سانتیگراد است. اقلیم منطقه براساس روش دومارتن، مرطوب سرد است. تیپ اراضی به‌طور عمده به‌صورت کوه‌های نیمه مرتفع تا مرتفع با قله تیز و بریده بریده و در بعضی نقاط به صورت صخره‌ای است و از نظر اکولوژیک، مرتعی ییلاقی به شمار می‌رود (۱۲). منابع آبی حوزه شامل رودخانه‌های دائمی و فصلی و چشمه‌های متعدد می‌باشد. سیمای گیاهی عرصه به صورت علفی، بوته‌ای، درختی و درختچه‌ای است که با فراوانی نسبتاً متفاوت گیاهان در آن پراکنده می‌باشند. منطقه مورد مطالعه، سکونت‌گاه ییلاقی سه طایفه از عشایر ایل بویر احمد به نام‌های باباکانی، شیخ و اولاد میرزاعلی به شمار می‌آید که بصورت مشاعی از سه سامان عرفی خود در مرتع مذکور بهره‌برداری می‌کنند. کل جمعیت انسانی مستقر در منطقه مورد بررسی معادل ۶۲۶ نفر و ۱۳۷ خانوار می‌باشد (۱۳).

روش جمع‌آوری اطلاعات:

از آنجا که قسمت بسیار مهمی از یک مطالعه اتنوبوتانی مربوط به چگونگی به‌دست‌آوردن اطلاعات از گروه‌های انسانی مورد مطالعه است، لذا روش اصلی و پایه در تحقیق پیش رو مبتنی بر اطلاعات یابی به شیوه مستقیم و جمع‌آوری داده‌های خام بوده است. در اینگونه اطلاعات که از افراد خبره در میان ساکنان منطقه به‌دست آمد، دامنه‌ای از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به شیوه ساختارمند همچون پرسش‌نامه‌های طراحی شده تا روش‌های کاملاً بدون ساختار همچون دیدار و گفتگوی آزاد به‌کار گرفته شد. بدین منظور پس از گفتگوی مقدماتی، چارچوب اولیه پرسش‌ها طراحی شده و برای شیوه مصاحبه‌های بعدی (ساختارمند، نیمه ساختاریافته و یا بدون ساختار) تصمیم‌گیری شد. در مصاحبه‌ها، پرسش‌ها با محوریت گیاهان خوراکی و دارویی طراحی شد و در هر حالت، نام محلی گیاهان، فرم رویش، زمان جمع‌آوری، اندام مورد استفاده، نحوه آماده‌سازی، نحوه مصرف و خواص گیاهان مورد بررسی

علی‌رغم تمام اثرات سودمندی که مطالعات اتنوبوتانی می‌تواند داشته‌باشد و مجامع علمی نیز به خوبی در جریان ارزش حفظ دانش بومی و از جمله دانش بومی مرتبط با گیاهان هستند، اما متأسفانه به‌ندرت این تحقیقات در زمره طرح‌های پژوهشی ثبت می‌شود و باید اعتراف کرد وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌ها و مراکز متولی فرهنگ مردم و به تبع و سفارش آنها، مردم‌نگاران و مردم‌شناسان ایرانی در این زمینه‌ها که می‌توانست عزت و اهمیت فرهنگ سنتی ما و مردم‌شناسی را آشکار سازد و ما و جهانیان را به‌کار آید، هنوز کاری، کارستان انجام نداده‌اند (۱۰). گرچه شاید این تحقیقات بسیار ضروری‌تر از تحقیقات آزمایشگاهی و یا عرصه‌ای باشند، چرا که زمان برای انجام آزمایشات علمی همیشه هست، اما دانشی که مختص پیران دوره‌ای خاص در جامعه‌ای خاص است، همیشه فرصت ثبت آن وجود ندارد. به علاوه بررسی منابع گویای آن است که تحقیقات دانش بومی گیاه‌شناسی در هر جای دنیا دارای یافته‌هایی هستند که در سایر تحقیقات مشابه در جاهای دیگر نیامده است و این از شاخص‌ترین ضروریات انجام این گونه پژوهش‌ها در جوامع بومی مختلف است (۷). لذا جامعه ایرانی با سابقه چندین هزار ساله تنوع فرهنگی و قومی به عنوان موردی کم‌نظیر و شاید بی‌نظیر در انجام مطالعات اتنوبوتانی به‌نظر می‌آید. ضمن آنکه تنوع آب و هوایی، اقلیم و نیز عرصه گیاهی آن با بیش از هشت هزار گونه گیاهی که همپای تنوع گیاهی قاره اروپا می‌باشد، بر اهمیت ثبت و طبذ دانش اقوام مختلف ایرانی افزوده است (۱۱). با توجه به مباحث مذکور، در این مطالعه به بررسی دانش بومی گیاهان مراتع عشایر نشین دیلگان در استان کهگیلویه و بویراحمد پرداخته شده است.

مواد و روش‌ها:

معرفی منطقه:

مرتع دیلگان در حدود هشتاد کیلومتری شمال شرقی شهر یاسوج در استان کهگیلویه و بویر احمد واقع شده است. این منطقه با مساحتی معادل ۹۰۸۶۴ هکتار در محدوده طول جغرافیایی ۵۱' ۸" تا ۵۱' ۱۳" و عرض جغرافیایی ۴۷'

این پژوهش از همراهی افراد با سواد و مطلع به گویش و زبان محققین و ساکنان منطقه یاری گرفته شد. در نهایت از اطلاعات کسب شده از شیوه‌های متفاوت مصاحبه فیش‌برداری شده و استخراج مفاهیم کلیدی براساس هدف تحقیق صورت پذیرفت.

یافته‌ها:

در این بررسی تعداد ۷۰ گونه گیاهی طی ماه‌های فروردین تا شهریور سال‌های ۹۱ و ۹۲ جمع‌آوری شد که در این بین خانواده‌های نعنائیان با ۱۱ و چتریان با ۹ گونه گیاهی بیشترین سهم را به خود اختصاص دادند. لازم به ذکر است که برخی از گیاهانی که عشایر مراتع دیلگان از آنها استفاده‌های خوراکی و دارویی داشتند مربوط به مناطق گرمسیری بود که آنها نیز در محل رویشگاه شناسایی و در فهرست زیر ذکر شده‌اند. تمامی گونه‌های شناسایی شده در این بررسی دارای کاربرد سنتی و محلی به صورت خوراکی و دارویی بودند. نام علمی گیاهان جمع‌آوری شده به همراه خانواده، نام محلی، اندام مورد استفاده و نوع استفاده در دانش بومی اقوام ساکن در مرتع دیلگان در جدول شماره ۱ گنجانده شده است.

قرار گرفت. محقق بر آن بود که این پرسش‌ها به هر دو صورت مصاحبه در محل زندگی عشایر و مشاهده مشارکتی در محل رویشگاه گیاهان صورت پذیرد؛ هرچند شیوه اصلی محقق مصاحبه همراه با مشاهده بود. این شیوه برای کار اکتشافی در این زمینه بسیار مناسب است، چرا که هم کار پرسیدن را برای مصاحبه‌کننده و هم کار یادآوری و تداعی را برای مصاحبه‌شونده (راوی) آسان می‌سازد و از برداشت‌های غلط مصاحبه‌گر (پرسنده) و راوی (اطلاع‌دهنده) پیش‌گیری به عمل می‌آورد و هم به تدریج مصاحبه‌گر را در شناخت خود از گیاهان دقیق‌تر می‌سازد (۷). این مصاحبه‌ها در هر موضوع تا جایی تکرار می‌شد که پاسخ‌های تکراری برای محقق اثبات شده و ادامه مصاحبه‌ها نکته جدیدی را به مطالب قبلی اضافه نمی‌کرد. همزمان با مصاحبه مشارکتی، نمونه‌های هرباریومی از گیاهان برداشت و براساس منابع معتبر گیاه‌شناسی، شناسایی شد (۱۵، ۱۴). از آنجا که از یک‌سو، اطلاعات موجود در دانش بومی از ساختاری روایی برخوردار است و از سوی دیگر، شرط لازم جهت جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل صحیح اطلاعات دریافتی از دانش بومی درمورد گیاهان تاکید بر زبان و واژگان محلی است و گاهی ترجمان نادرست از این واژگان به استنباط و تحلیل نادرست محقق منجر خواهد شد، لذا در

جدول ۱- نام علمی، خانواده، نام محلی، اندام مورد استفاده و مصرف سنتی گیاهان به ترتیب حروف الفبا

ردیف	نام گیاه	خانواده	نام محلی	اندام مورد استفاده	مصرف سنتی
۱	<i>Adiantum capillus – veneris</i>	Polypodiaceae	پرسیاوشون	ساقه و برگ	درمان سرماخوردگی
۲	<i>Athaea officinalis</i>	Malvaceae	گل گاخیرو	گل	محکم‌شدن ریشه مو و جلوگیری از شوره موی سر
۳	<i>Aristolochia Longa</i>	Aristolochiaceae	زرویی	برگ	درمان نفخ شکم و درد مفاصل
۴	<i>Artemisia aucheri</i>	Asteraceae	درمه	گل	درمان دل درد
۵	<i>Achillea wilhelmstii</i>	Asteraceae	برنجاس	گل و برگ	تعدیل‌کننده قند و چربی خون، درمان دمل و تاول‌های ایجاد شده روی پوست در اثر سودا، تقویت بدن
۶	<i>Allium ampeloprasum</i>	Lilaceae	تره	برگ و پیاز	رفع یبوست، تسکین درد مفاصل، دفع‌کننده سنگ کلیه
۷	<i>Allium hirtifolium</i>	Lilaceae	موسیر	پیاز	دفع سنگ کلیه
۹	<i>Allium jesdianum</i>	Lilaceae	بن سرخ	برگ، ساقه و پیاز	درمان پروستات و دفع سنگ کلیه
۱۰	<i>Ampelopsis vitifolia</i>	Vitaceae	رزروه	برگ	التیام‌دهنده درد مفاصل
۱۱	<i>Arum elongatum</i>	Araceae	کارده	برگ	درمان سردمزاجی و بهبود جریان گردش خون در بدن، درمان چربی خون
۱۲	<i>Astragalus susiana</i>	Fabaceae	گینه کتیره	صمغ	التیام‌دهنده زخم و عفونت
۱۳	<i>Astragalus gossypinus</i>	Fabaceae	گینه کشا	صمغ	التیام‌دهنده درد

ردیف	نام گیاه	خانواده	نام محلی	اندام مورد استفاده	مصرف سنتی
۱۴	<i>Astragalus rhodosemius</i>	Fabaceae	گینه شلال	صمغ	نرم‌کننده موی سر، التیام درد
۱۵	<i>Biebersteinia multifida</i>	Biebersteiniaceae	شیرشیرو	برگ و ساقه	التیام دهنده درد دندان
۱۶	<i>borago officinalis</i>	Boraginaceae	زبون گوی	برگ و گل	درمان سینه پهلو
۱۷	<i>Cardaria draba</i>	Brassicaceae	گدگد	برگ و ساقه جوان	خوراک، درمان عفونت‌های داخلی
۱۸	<i>Carthamus oxyacanthus</i>	Asteraceae	گلرنگ	گل	مسهل
۱۹	<i>Coriandrum sativum</i>	Apiaceae	گیشنیز	برگ و بذر	خوراکی، اشتها آور، تسکین درد معده
۲۰	<i>Crataegus azarolus</i>	Rsaceae	سیسن	میوه	خوراکی
۲۱	<i>Crataegus aronia</i>	Rsaceae	کیالک	میوه	تعدیل‌کننده فشار خون
۲۲	<i>cerasus brachypetala</i>	Rosaceae	تی تیه	میوه	خوراکی
۲۳	<i>Cerasus mahleb</i>	Rosaceae	محلو	میوه، شاخه	خوراکی (میوه)، معطرکننده بدن (چوب شاخه)
۲۴	<i>Cerasus microcarpa</i>	Rosaceae	تاگ	میوه	خوراکی
۲۵	<i>Cichorium intybos</i>	Asteraceae	کاشنی	برگ	تعدیل فشار خون، درمان ناراحتی‌های قلبی و گرمی بدن، درمان زردی یا یرقان که در نزد عشایر به بیماری معاش معروف است و نیز کاهش چربی و قند خون.
۲۶	<i>Citrullus colocynthis</i>	Cucurbitaceae	گرگو	میوه، دانه	درمان قند خون، گرفتگی بینی یا گرفتگی نفس
۲۷	<i>Colchicum automnale</i>	Liliaceae	گل بی منت بارون	گل	چشم درد
۲۸	<i>Daphne mucronata</i>	Tymeleaceae	خوشک	برگ و پوست ساقه	مداوای خون مردگی، کوفتگی و شکستگی و دردهای استخوانی
۲۹	<i>Descurainia sophia</i>	Brassicaceae	خاکشیر	بذر	درمان اسهال، گرم‌زدگی
۳۰	<i>Dorema aucheri</i>	Apiaceae	بیلهر	ساقه	خوراکی، تعدیل‌کننده فشار خون
۳۱	<i>Eryngium billardieri</i>	Apiaceae	زول	ساقه گل دهنده، ریشه	تقویت بدن (ساقه گل دهنده)، درمان یبوست (ریشه)
۳۲	<i>Ferulago angulata</i>	Apiaceae	چویل	گل	خوراکی، معطر و طعم دهنده
۳۳	<i>Ferula assa foetida</i>	Apiaceae	گنه بو	برگ و صمغ	درمان نفخ، باد شکم و مسمومیت
۳۴	<i>Fritillaria imperialis</i>	Liliaceae	گل نگیں	پیاز	تعدیل‌کننده چربی و قند خون، درمان ترش کردن معده و دل درد مداوای دامی که شیرش خشک شده
۳۵	<i>Fumaria officinalis</i>	Fumariaceae	شاتره	برگ	درمان سودا و یرقان
۳۶	<i>Gandelia tournefortii</i>	Asteraceae	کنگر	ساقه	خوراکی، اشتهاآور، تب‌بر
۳۷	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	Fabaceae	بله	قسمتهای پایینی ساقه	درمان سرماخوردگی و سینه پهلو، مرهم زخم‌های کهنه یا عفونی
۳۸	<i>Grammosciadium scabridum</i>	Apiaceae	کررو	برگ	مداوای زکام و سرماخوردگی، آرامش اعصاب، ناراحتی معده، باد شکم، درد بدن و همچنین عفونت‌های داخلی
۳۹	<i>Hypericum scabrum</i>	Hypericaceae	داری سیمی	برگ و ساقه	عفونت‌های زنانه
۴۰	<i>Kelussia odoratissima</i>	Apiaceae	کلوس	برگ و ساقه جوان	درمان بندآمدن ادرار برای دام و حیوان
۴۱	<i>Lonicera nummularifolia</i>	Caprifoliaceae	شن	پوست ساقه	شستشوی ظروف
۴۲	<i>Malva Sylvestris</i>	Malvaceae	توله	برگ	خوراکی، تقویت بدن، درمان عفونت
۴۳	<i>Matricaria chamomilla</i>	Asteraceae	باوینه	گل	درمان فشار خون و آرامش اعصاب و روان، مخلوط با حنا کرده برای مداوای سر درد، تقویت قوای جسمانی
۴۴	<i>Mentha longifolia</i>	Lamiaceae	پیدن اوی	برگ	ادویه و طعم‌دهنده غذا، درمان دل درد
۴۵	<i>Nasturtium officinale</i>	Brassicaceae	بکلو	برگ	درمان زردی (یرقان)، سنگ کلیه، حساسیت‌های پوستی ناشی از سودا، صاف کردن خون و متعادل کردن طبع کسانی که طبیعت سرد دارند
۴۶	<i>Nectaroscordum tripedale</i>	Liliaceae	خرگیو	برگ	خوراکی و طعم‌دهنده به غذا

ردیف	نام گیاه	خانواده	نام محلی	اندام مورد استفاده	مصرف سنتی
۴۷	<i>Nepeta ispanhanica</i>	Liliaceae	پیدن	برگ	درمان دل درد و دل پیچه
۴۸	<i>Nerium oleander</i>	Oleaceae	خرزره	برگ	درمان ترک‌خوردگی پوست بدن
۴۹	<i>Oriyganum vulgare</i>	Lamiaceae	مرزنجوش	برگ	درمان سرماخوردگی، دل درد و گوش درد
۵۰	<i>Ocimum basilicum</i>	Lamiaceae	دون شربتینی	بذر	درمان بی‌بوست، رفع عطش
۵۱	<i>Peganum harmala</i>	Zygophyllaceae	اسفند	بذر	ضد عفونی کننده محل زندگی رفع عطش، تقویت بینایی چشم
۵۲	<i>Pistacia atlantica</i>	Anacardiaceae	بن	میوه	
۵۳	<i>Pistacia khinjuc</i>	Anacardiaceae	کلخنگ	میوه	خوراک، تقویت بدن
۵۴	<i>Prangus ferulaceae</i>	Apiaceae	جاشیر	برگ	دفع انگل و کرم دام
۵۵	<i>Pyrus glabra</i>	Rosaceae	انجک	میوه	خوراک
۵۶	<i>Quercus brantii</i>	fagacea	بلی	صمغ، میوه	سفت کردن معده و درمان دل پیچه و اسهال (پوست میوه)، درمان کمردرد، گردن درد و درد مفاصل (صمغ)
۵۷	<i>Rhamnus persica</i>	Rhamnaceae	ارزن	صمغ، میوه	درمان سرماخوردگی، بند آمدن ادرار، سنگ کلیه و مثانه (پوست میوه) درمان برخی از بیماری‌های پوستی نظیر بروز دمل و زخم‌های عفونی در انسان و حیوان، شستشوی بدن، درمان دندان درد یا آبسه دندان (صمغ)
۵۸	<i>Rheum ribes</i>	Polygonaceae	ریواس	برگ	خوراکی، درمان یرقان، تعدیل کننده چربی خون
۵۹	<i>Salvia palaestina</i>	Lamiaceae	مرورشک	برگ، بذر	دفع کننده حشرات (برگ)، مداوای گلو درد و سرفه (بذر)
۶۰	<i>Salvia reuterana</i>	Lamiaceae	پشه پرون	برگ	چاشنی غذا
۶۱	<i>Saponaria officinalis</i>	Caryophyllaceae	اشنوم	ریشه	شستشو
۶۲	<i>Scrophularia deserti</i>	Scrophulariaceae	داری بادی	برگ	التیام درد مفاصل، درمان عفونت
۶۳	<i>Smyrniium cordifolium</i>	Apiaceae	اواندول	برگ و ساقه گل دهنده	درمان قند خون، رفع عطش
۶۴	<i>Solanum nigrum</i>	Solanaceae	اوانگیری	میوه	درمان عفونت دندان، تب‌بر
۶۵	<i>Stachys lavandulifolia</i>	Lamiaceae	پشموک	برگ	درمان سرماخوردگی و
۶۶	<i>Stachys pilifera</i>	Lamiaceae	اولیله	برگ	سینه پهلو و بیماری‌های مخصوص به زنان خوراکی، تقویت بدن، درمان درد و آبسه دندان
۶۷	<i>Teucrium polium</i>	Lamiaceae	هلپه	برگ، گل	ضد عفونی کننده، ضد قارچ‌های پوستی، درمان دیابت و چربی خون، رفع کننده بوی نامطبوع بدن
۶۸	<i>Thymus daenensis</i>	Lamiaceae	اوریشم موری	برگ	درمان دل درد
۶۹	<i>Ziziphora clinopodioides</i>	Lamiaceae	اوریشم کهی	برگ	ادویه برای عطر و طعم دادن به غذا، دوغ و ماست ضد عفونی کننده و رقیق کننده خون، ملین معده. درمان سرماخوردگی
۷۰	<i>Ziziphora tenuior</i>	Lamiaceae	اوریشم	برگ	معطر و طعم دهنده غذا

بحث و نتیجه گیری:

متعدد خوراکی، دارویی و بهداشتی داشتند، به طوری که از ۷۰ گونه جمع‌آوری شده، از هشت گونه استفاده خوراکی و تقویتی داشتند، به هفت گونه هم استفاده خوراکی و هم دارویی نسبت می‌دادند، از دو گونه برای شستشو استفاده می‌کردند و برای سایر گونه‌ها مصارف دارویی قائل بودند. مصاحبه‌شوندگان از بین مصارف دارویی گیاهان بیشترین مورد را به بیماری‌های

در این مطالعه گیاهان جمع‌آوری شده متعلق به ۳۰ خانواده بودند که در این بین خانواده‌های Lamiaceae، Apiaceae، Rosaceae، Liliaceae، Fabaceae بیشترین سهم را داشتند. نتایج به دست آمده از این بررسی گویای آن است که عشایر مرتع دیلگان از تمامی گیاهان جمع‌آوری شده استفاده‌های

آفرینندگی‌های مردمی را در زمینه گیاه‌شناسی سنتی و خواص هر یک از گونه‌های گیاهی فراهم کرده است (۷). لذا قابل قبول نیست که در کشوری همچون ایران، دانش بومی گونه‌های گیاهی و ارزشمند آن که سال‌ها از آن در خوراک و طب سنتی استفاده می‌شد، مورد ارزیابی قرار نگرفته و ثبت نشد. اگر ممیزی اراضی، معدنیابی و شناسایی کانی‌ها و ارزیابی و بهره‌گیری از منابع معدنی، جزیی از فعالیت‌های روزمره دولت‌ها و بخش خصوصی در کشور است، پس باید به همین شکل دانش بومی گونه‌های گیاهی ارزشمند و گاهاً منحصربه‌فرد آن نیز مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد، در غیر این صورت، بخش بسیار مهمی از میراث معنوی و طبیعی کشور که نسل‌های آینده به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم به آنها وابسته‌اند نادیده گرفته شده و به دست فراموش سپرده خواهد شد.

تقدیر و تشکر:

نویسندگان این مقاله مراتب تشکر و قدردانی خود را از خانواده‌های محترم رضایی، حسینی، عباسی، مرادی منصورخانی و خوشنوا که در حین تحقیق در منطقه امکان اقامت و اسکان در سیاه چادرهای خویش را فراهم کردند و در طول دو سال متمادی همواره یاری‌رسان و همراه محققین بودند و همچنین آقایان، مهندس توحیدی، دکتر بیلاق و خانم‌ها مهندس مظفری، و مهندس دیف رخس از کارشناسان مجرب رشته‌های منابع طبیعی و آقای یعقوب غفاری و خانم سیمین طاهری بویر احمدی از پژوهشگران مردم‌نگاری، گیاهان دارویی و طب سنتی در استان کهگیلویه و بویراحمد، به پاس دقت نظر در بازخوانی مطالب و مناعت طبع در ارائه راهنمایی‌های ارزشمند جهت نگارش این مقاله اعلام می‌کنند.

گوآرشی و سپس قند و چربی خون و درمان عفونت نسبت می‌دادند. نتایج این بررسی گویای آن است که دانش بومی عشایر منطقه مورد مطالعه پیرامون گیاهان اطرافشان بسیار غنی بوده و جنبه‌های متفاوتی از اتنوفارماکولوژی تا اتنوبوتانی و اتنواکولوژی را دربرمی‌گیرد. سایر بررسی‌ها در استان کهگیلویه و بویراحمد نیز مؤید این مطلب است که دانش بومیان در مورد گیاهان بسیار وسیع است، به‌طوری‌که در مورد شناسایی گیاه، زیستگاه گیاه، فرم ظاهری و خواص دارویی و خوراکی آن آگاهی کافی دارند، چنانکه اغلب مردمان بومی این استان به خوبی محیط اطراف خود و اجزا و عناصر آن را می‌شناسند و برای هر گیاه و هر قسمت از عرصه، نام، تعریف و واژه خاصی دارند، به گونه‌ای که از دیدگاه آنها، یک شی یا یک تجربه را نمی‌توان در انزوا از محیط اطرافش درک کرد. شناخت ایشان از اشیا و پدیده‌ها کلی است، لذا تمرکز دانش بومی گیاه‌شناسی نیز تنها بر گیاه نیست، بلکه مشتمل بر روابط بین گیاه و سایر عوامل محیطی مرتبط با آن نیز هست و شاید به همین دلیل است که اغلب می‌گویند "گیاه را باید در صحرا ببینیم تا بشناسیم" (۸، ۱۶، ۱۷). بررسی‌های مشابه در کشور نیز گواه آن است که دانش بومی افراد محلی پیرامون گیاهان بسیار گسترده است، به طوری‌که با استفاده از دانش بومی می‌توان به آسانی و در کوتاه‌ترین زمان به اطلاعات ارزشمندی پیرامون خواص دارویی، اندام دارویی، زمان رویش، تعیین بهترین زمان جمع‌آوری و مناطقی که پتانسیل رویشی این گیاهان را دارند، دست یافت (۱۸، ۱۹).

یافته‌های این تحقیق گواه دیگری است بر این مدعا که ایران منطقه‌ای غنی از لحاظ فرهنگی و تنوع قومی است که دارای تنوع بی‌نظیری در شرایط اقلیمی و اکوسیستم‌های طبیعی برای پرورش گیاهان خودروی خوراکی و دارویی است. شرایط جغرافیایی متنوع و رویشگاه‌های گوناگون از سویی و فرهنگ کهنسال ایرانی از سوی دیگر گنجینه‌ای از

References:

1. Barani H, Behmanesh B, Shahraki MR. Botanical indigenous knowledge of medicinal plants of Chaharbagh rangelands in Golestan province. *Journal of indigenous knowledge* 2012; 2: 61-86.
2. Convention on biological diversity, United Nations 1992;.P.6.
3. Difrakhsh SM. An investigation on indigenous knowledge (ethnobotany and ethnoecology) of the most important non-forage species (edible, medicinal and industrial) in Deli-Kama region (Kohgiloye and Boirahmad province).) M.Sc thesis in Rrange management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources 2013; p. 5,168.
4. Farhadi M. Ethnography of traditional knowledge and technologies, very important point for Iranian ethnographers. *Journal of Social Sciences* 2011; 1:1-37.
5. Farhai M. Ethnobotanography with examples of Ethnobotanography of wild plants of Kamareh. *Journal of Social Sciences* 2006; (34-35);41-96.
6. Ghafari Y. An introduction to vegetation of Kohgiloye and Boirahmad province. Yasuj: Bita publications; 1979. p. 1-70.
7. Ghahraman A. Flora of Iran, Tehran: Research institute forests and rangelands publications; 1985-2000.
8. Hajjalimohamadi H, Taghavi Shirzi M, Ghorbani A. Atlas of Iranian herbs. *Journal of Social Sciences* 2006; (34-35): 175-198.
9. Jomaepur M. Kariz; achievements in science and native culture of desert coast habitats and associated systems and sustainable use of its. *Journal of Social Sciences* 2007; 33: 27-64.
10. Martin G. J. Ethnobotany: A methods manual.. Royal Botanic Gardens, UK: Chapman and Hall publicatins; 1995. P. 268.
11. Mirdeilami Z, Heshmati, GH, Barani H. Study of ethnobotany and ethnoecology of medicinal plant species(Case Study Kichik rangelands in North East Golestan province), *Journal of indigenous knowledge* 2011; 1: 125-150.
12. Moghoddam M.R. Range and Range management. Tehran: Tehrann University publications; 1999. P. 33.
13. Mozafarian V. Dictionary of Iranian Plants Names. Tehran: Frhange moaser publicatins;1997.
14. Nosratpour S. Astudy on definition , role and value of unwanted species according to pastoralist, point of view (case study: Chaharbagh village, south of Gorgan), MS.c thesis in Rrange management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources; 2012. P.7.
15. Omidi A, Khatamsaz M, Zolfaghari B. Ethnobotany; A Process Based Upon the Scientific Rewriting of Public Traditions. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine* 2012; 3 (1) :51-60
16. Series of feasibility studies for development activities, production and job creation for nomads in Dilegan Rangelands. the General Administration of nomads, Affairs Kohgiloye and Boirahmad province; 2012. p. 8-17.
17. Traditional medicine and modern medicine History in Kohgiloye and Boirahmad province. Esfahan: Mana publications; 2013. P. 56-97.
18. Vojdani H. Medicinal plants and their applications in veterinary medicine and animal husbandry. *journal of Farmer* 2003; 145:10-12.

19. Zolfaghari B, Sadeghi M, Tiri I, Yousefali Tabar M. Collection, Identification, and Evaluation of the Traditional Applications of Some Plants of Babol. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine* 2012; 3 (1) :113-124